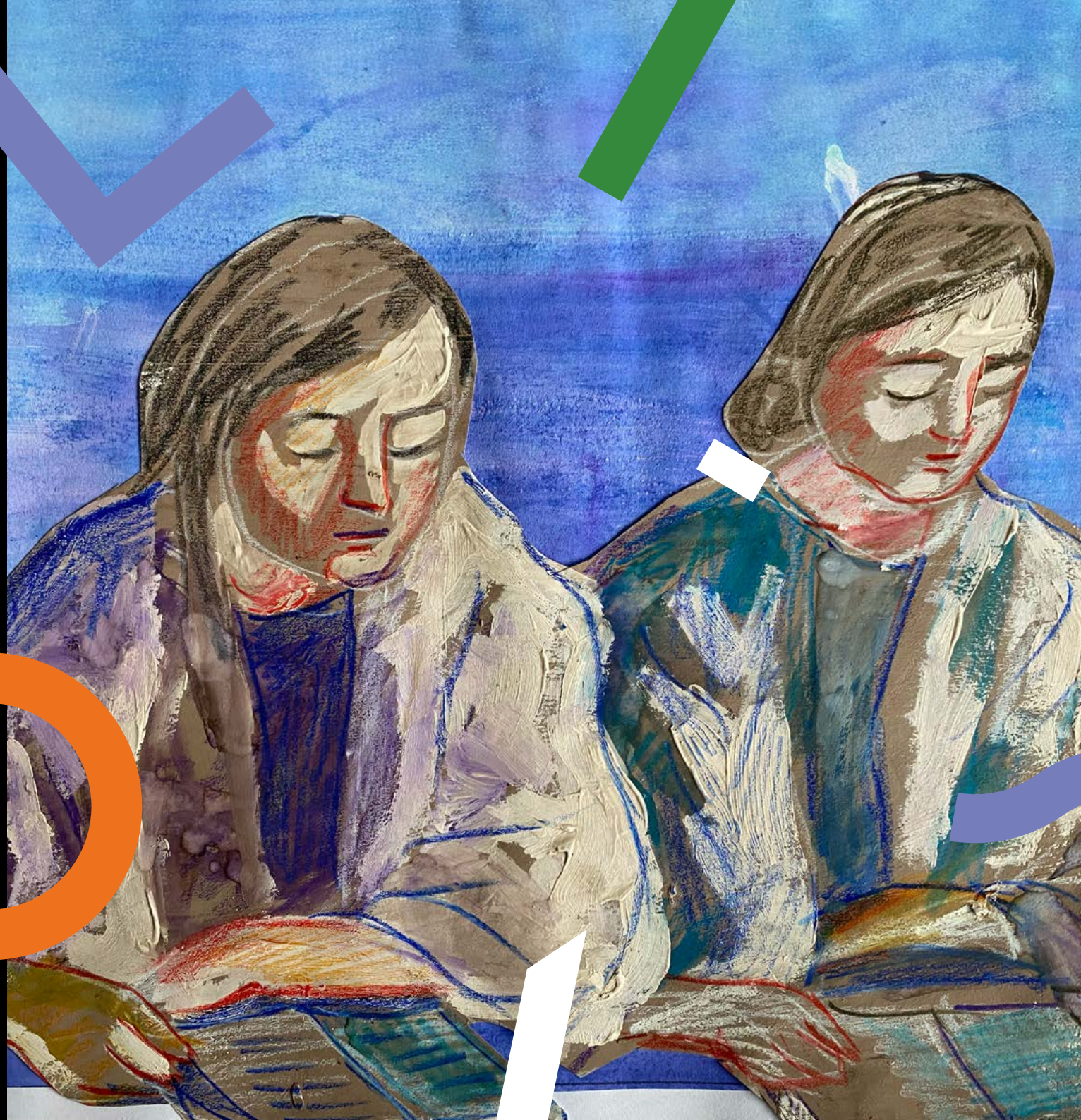

BASKUUL

Het leefloon als
volwaardig laatste vangnet
Onderbescherming en OCMW

4

VOORWOORD

Een volwaardig
laatste vangnet

7

CONTEXT

Het OCMW en sociale bijstand
Rechten en drempels

17

PRAKTIJK

Project STEK Baskuul
Een proactieve aanpak

33

BELEID

Vijf concrete voorstellen
Leefloon als volwaardig laatste vangnet

COLOFON

Tekst

Sara Vanhoyland, Ousmane Manli,
Katleen Vanlerberghe

Eindredactie

Bernadette Verreth

Ontwerp

goedgoed.studio

Illustraties

uit het traject Digital Storytelling

Een uitgave van SAAMO Brussel

www.saamo.be/brussel

november 2023

Contact

[Sara Vanhoyland](mailto:Sara.Vanhoyland@saamo.be)

+32 (0)476 45 61 08

VOORWOORD

Een volwaardig laatste vangnet

Wie geen middelen heeft om menswaardig te leven kan een beroep doen op het OCMW. Mensen in die situatie hebben recht op sociale bijstand, bijvoorbeeld een leefloon. Met de jaren werd dit grondrecht steeds meer gekoppeld aan strikte voorwaarden. Het huidige beleid is erg gefocust op sociale fraude bij leefloongerechtigden. Het OCMW moet balanceren tussen begeleiding en controle.

Leefloongerechtigden bevinden zich in een erg kwetsbare positie, zowel individueel als collectief. Ze kennen hun rechten niet of onvoldoende. Ze zijn ook niet georganiseerd en hebben geen spreekbuis voor structurele belangenbehartiging bij het beleid. Op lokaal niveau is er geen effectieve controle of een OCMW de rechten van de cliënten correct toekent.

SAAMO Brussel ijvert samen met rechthebbenden voor het behoud van het leefloon als volwaardig laatste vangnet. Met het project STEK Baskuul verdiepten we ons vijf jaar (2017—2022) in de materie van het OCMW. We richtten ons op mensen met recht op leefloon in de 19 gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. We organiseerden wekelijks een onthaalmoment waar Brusselse leefloongerechtigden terecht konden met vragen

over hun rechten bij het OCMW. We zochten samen uit wat hun rechten waren en ondersteunden mensen bij het realiseren ervan.

Onze kennis en ervaring bundelden we in deze publicatie. Wat zijn de oorzaken van onderbescherming? Wat maakt dat mensen hun rechten niet realiseren? En welke mogelijke oplossingen en praktijken kunnen meer sociale bescherming voor leefloongerechtigden garanderen?

Dit is een uitnodiging voor sociaal werkers, beleid en rechthebbenden om samen het gesprek aan te gaan en te zoeken naar oplossingen die onderbescherming aanpakken en werk maken van een volwaardig laatste vangnet voor iedereen.

“Het huidige beleid is erg gefocust op sociale fraude bij leefloongerechtigden.”

Bekijk het filmpje op youtube:

DIGITAL STORYTELLING

Een groep rechthebbenden ging aan de slag met digital storytelling (in samenwerking met Odisee Hogeschool). De verhalen getuigen over hun ervaring met het OCMW en maken de impact van het OCMW-beleid op hun leefwereld zichtbaar en bespreekbaar. Zo willen ze verzet aantekenen tegen een alsmaar voorwaardelijker sociaal beleid.

Het traject bracht een krachtige groepsdynamiek op gang en enkele rechthebbenden verenigden zich in een collectief. Het collectief is nu verzelfstandigd en zet de werkzaamheden verder.

De illustraties in deze publicatie komen uit het filmpje 'De kwaadaardige robot'.

CONTEXT

Het OCMW en sociale bijstand

Wettelijk kader

Steeds meer voorwaarden,
controle en sancties

Onderbescherming
en proactief handelen

CONTEXT

Het OCMW en sociale bijstand

Wettelijk kader

Sociale grondrechten

Artikel 23 van de Belgische Grondwet garandeert sociale bescherming zodat iedereen een menswaardig leven kan leiden. De wet waarborgt het recht op sociale zekerheid en op sociale bijstand. Dit recht zorgt voor een inkomen voor wie door omstandigheden zelf geen inkomen kan verwerven.

Wie werkt betaalt bijdragen aan de sociale zekerheid en krijgt een uitkering bijvoorbeeld in geval van werkloosheid of langdurige ziekte. Dit recht is gekoppeld aan een bijdrageplicht. Wie geen werk en geen middelen heeft om menswaardig te leven, heeft recht op sociale bijstand.

Het OCMW

Laatste vangnet en springplank

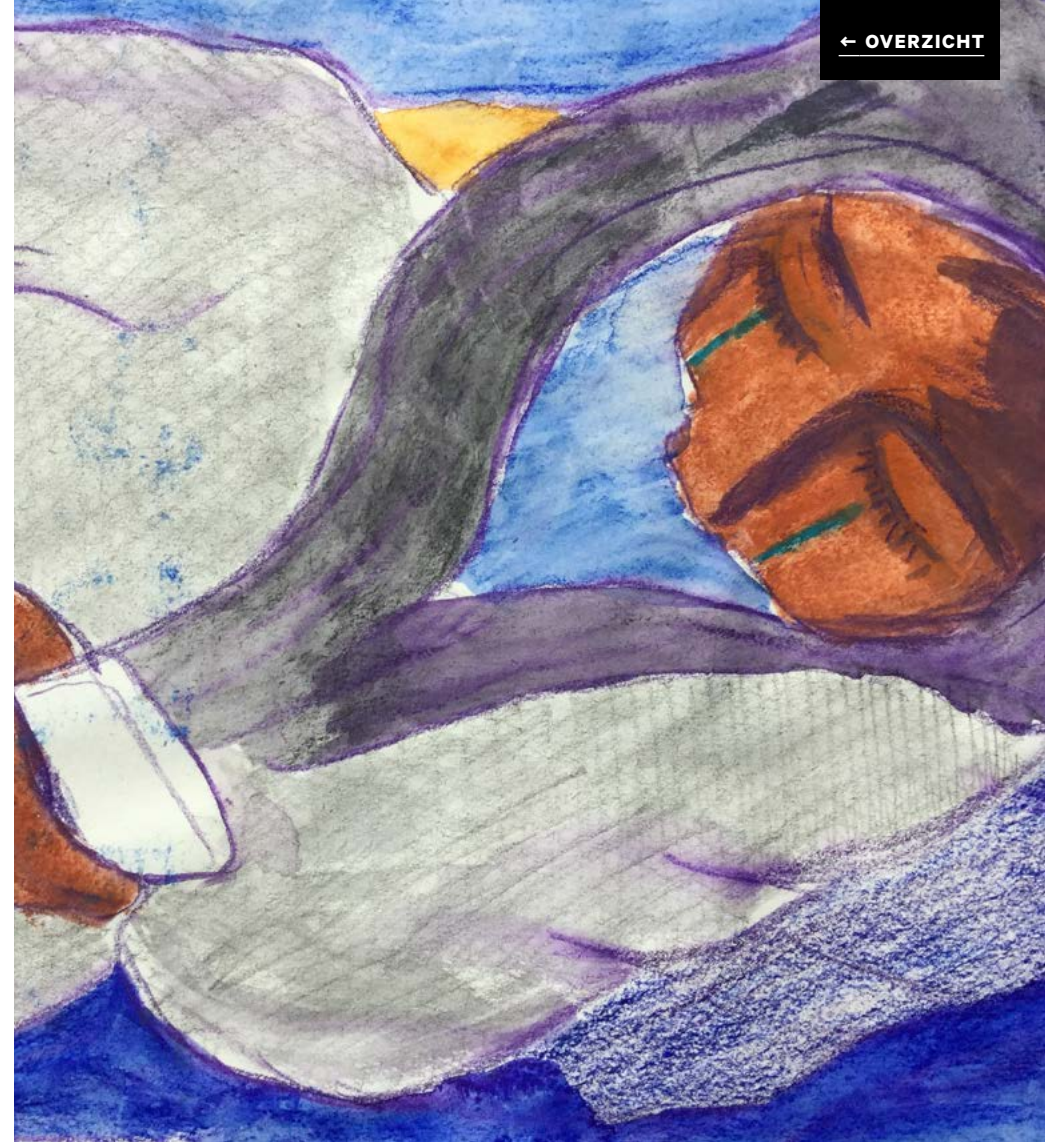
Sociale bijstand wordt georganiseerd door het Openbaar Centrum Voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW). De organieke OCMW-wet (1976) stelt dat “elke persoon recht heeft op maatschappelijke dienstverlening”. Het OCMW is verplicht om steun te verlenen aan wie behoeftig is en alle andere socialezekerheidsrechten uitgeput heeft. Bijkomende

voorwaarden hebben te maken met werkbereidheid, leeftijd, verblijfplaats en nationaliteit.

Het OCMW treedt op als laatste redmiddel wanneer geen enkele andere bron van inkomsten mogelijk is. Het is het **laatste vangnet** van onze sociale bescherming.

Het OCMW wil ook een **springplank** zijn door ervoor te zorgen dat mensen in een maatschappelijk kwetsbare positie de ondersteuning en hulp krijgen die ze nodig hebben. In 2002 werd hiervoor het ‘Recht op Maatschappelijke Integratie’ (RMI-wet) in het leven geroepen. Maatschappelijke integratie gebeurt via tewerkstelling (Art. 60) of een leefloon.

Met de jaren werd het recht op sociale bijstand steeds meer gekoppeld aan voorwaarden. Zo is het ‘Geïndividualiseerd Project voor Maatschappelijke Integratie’ (kortweg GPMI) sinds 2016 verplicht voor wie een leefloon krijgt. Het GPMI is een contract tussen de steunvrager die zich engageert om inspanningen te doen om zijn situatie te verbeteren en het OCMW dat zich engageert om de aanvrager te begeleiden.

Belgische Grondwet (zie Art. 23)

Organieke OCMW-wet (8 juli 1976)

Organieke OCMW-wet: voor Brussels Hoofdstedelijk Gewest
Wet Recht op Maatschappelijke Integratie (26 mei 2002)

Bekijk deze teksten
op onze website:

“Het leefloon is het laatste vangnet in ons sociaal bestel. Wie ook deze uitkering misloopt, zit zonder inkomen”

Steeds meer voorwaarden, controle en sancties

De samenleving voorziet sociale bijstand als laatste vangnet. Dat is een mooi principe maar vandaag zien we dat dit vangnet steeds meer onder druk komt te staan.

Meer mensen moeten een beroep doen op het leefloon. In heel België is het aantal rechthebbenden de voorbije tien jaar gestegen met 36%, in Brussel met bijna 40%. Deze stijging is te wijten aan conjuncturele schommelingen (bv. de Corona- en energiecrisis, vluchtelingen uit oorlogsgebieden). Maar ook aan de opeenvolgende hervormingen binnen de sociale zekerheid (bv. verstrenging werkloosheidsuitkering en inschakelingspremie) en aan de grote bestaansonzekerheid waar steeds meer mensen dagelijks mee te maken krijgen. In 2020 leeft een kwart van de Brusselse bevolking van een inkomen onder de armoedegrens (PAG. 42/NR. 4).

Evolutie in regelgeving en beleid

De algemene tendens in het ondersteuningsbeleid vandaag is er één van **voorwaardelijkheid en culpabiliseren**. Doordat de overheid steeds meer voorwaarden koppelt aan het recht op leefloon, vallen ook meer mensen uit de boot. De nadruk

ligt op sanctioneren en opsporen van potentiële fraudeurs in plaats van het garanderen van rechten. De oorzaak van armoede wordt bij het individu gelegd en beleidsmaatregelen focussen vooral op een individuele aanpak. Er wordt ingezet op activering en financiële sancties moeten mensen motiveren om sneller werk te zoeken. Maar mensen tijdelijk minder of geen uitkering meer geven, duwt hen nog dieper in de miserie en werkt niet om armoede te bestrijden.

Sociale bijstand en hulpverlening worden ook meer contractueel vastgelegd. Sinds 2016 is het **Geïndividualiseerd Project voor Maatschappelijke Integratie (GPMI)** verplicht voor iedereen die een leefloon aanvraagt. De federale overheid stelt dat deze maatregel toelaat dat ‘personen zich duurzaam opnieuw integreren in de maatschappij en de weg naar werk terugvinden’. In dit contract met het OCMW worden de voorwaarden bepaald die de hulpvrager moet nakomen (werk, woonst, opleiding, andere) in ruil voor financiële ondersteuning en begeleiding. De bedoeling is dat dit in onderling overleg gebeurt. Het OCMW kan in principe alles in het GPMI zetten en heeft de mogelijkheid om te sanctioneren als de hulpvrager de voorwaarden niet naleeft. Door sancties te koppelen aan

het individuele actieplan van de rechthebbende worden eigenlijk extra voorwaarden toegevoegd aan het verkrijgen/behouden van het leefloon. Het GPMI legt een grote verantwoordelijkheid bij het individu en de maatschappelijke verantwoordelijkheid voor het onderliggende armoedeprobleem blijft buiten beeld.

Door de nadruk te leggen op een **individueel schuldmodel** wordt voorbijgegaan aan de structurele oorzaken die maken dat mensen in een financieel moeilijke situatie terechtkomen of blijven steken. Mensen kunnen nog zo hard hun best doen, er is geen garantie dat het hen lukt want ze hebben op heel veel zaken gewoon geen vat. Bijvoorbeeld: onvoldoende betaalbare huisvesting, sterk variërende energieprijzen, de ellenlange wachtlijsten voor sociale huisvesting.

Het OCMW onder druk

De evolutie en wijzigingen in regelgeving zetten ook de OCMW's zelf onder druk. Zij zien zich genoodzaakt te kiezen voor een beleid van controle en sancties. De wijziging in regelgeving betekent voor maatschappelijk werkers een andere invulling van hun opdracht. Zij moeten **balanceren tussen begeleiding en controle**. De meer controlerende en sanctionerende rol die ze

toebedeeld krijgen, vertroebelt de vertrouwensrelatie met de rechthebbenden en staat kwaliteitsvolle sociale begeleiding in de weg.

Het toenemend aantal mensen dat een beroep doet op het OCMW verhoogt ook de **werkdruk**. Op maat werken van de noden en behoeften van de rechthebbende zit er niet meer in. Door de vele dossiers die elke maatschappelijk werker moet behandelen, loopt de hulpverlening vertraging op en moeten mensen soms weken tot maanden wachten op hun leefloon of andere hulp.

Het beroep van maatschappelijk werker werd onlangs toegevoegd aan de lijst van knelpuntberoepen. OCMW's hebben moeite om voldoende personeel te vinden en te houden. De hoge werkdruk leidt tot personeelsuitval. De structurele onderfinanciering maakt het voor OCMW's moeilijk om hun centrale rol op te nemen en de alsmear groeiende armoede het hoofd te bieden.

Impact op de rechthebbenden

Mensen in armoede hebben een grote veerkracht. Ze blijven doorgaan en zoeken naar oplossingen ondanks de constante druk van financiële onzekerheid. Maar schaarste zorgt voor een tekort aan mentale ruimte (bandbreedte) bij mensen. Zij zitten voortdurend in overlevingsmodus en moeten steeds weer op korte termijn een oplossing vinden voor één of ander urgent probleem. Zo rest er weinig ruimte om te werken aan langetermijnoplossingen.

Bijkomende voorwaarden en sancties hebben dan niet het gewenste effect. In plaats van te stimuleren zorgen ze voor een nog meer neerwaartse spiraal. Financiële en administratieve onzekerheid trekken weer andere problemen aan. Financiële moeilijkheden worden niet opgelost door het stopzetten van een uitkering, ze worden er alleen maar erger door.

Sancties zijn een schending van de waardigheid en zorgen voor een klimaat van wantrouwen. Waarom zou je alles vertellen aan de persoon die je daarvoor ook kan straffen? Sancties leggen de schuld bij de betrokkene: "Je hebt niet genoeg je best gedaan." Op den duur zien mensen zichzelf dan ook als oorzaak van hun situatie en dat zorgt voor schaamte. Schaamte omdat het niet lukt om zelf uit de miserie te geraken, schaamte om hulp te vragen.

“Ik heb altijd mijn best gedaan om mijn kinderen een goed leven te geven en nu lukt het me niet meer.”

ALEX, 45 JAAR, ALLEENSTAANDE VADER MET 3 KINDEREN

Ik heb verschillende jaren in een garage gewerkt maar door omstandigheden buiten mijn wil werd mijn contract stopgezet. Ik kreeg een werkloosheidsuitkering maar liep een sanctie op omdat ik af en toe op rommelmarkten stond.

Ik ben toen naar het OCMW gestapt en heb een aanvraag ingediend voor een leefloon. Dat werd mij geweigerd omdat ik niet bereid zou zijn om te werken. Nochtans was ik al weken op zoek naar werk. Ik stapte binnen bij elke garage die ik tegenkwam en liet mijn CV achter, maar er kwam nooit reactie. Alleen kon ik dat moeilijk bewijzen. Ondertussen heeft de huisbaas mij voor het vredegerecht gedaagd omdat ik al drie maanden geen huur betaal. Ik ben bang om met mijn kinderen op straat te belanden. Niet alleen de huur maar ook mijn andere facturen kan ik niet meer betalen. Wat als de deurwaarder alles in beslag komt nemen. Hoe moet ik dat aan mijn kinderen uitleggen? Ik heb altijd mijn best gedaan om mijn kinderen een goed leven te geven en nu lukt het me niet meer. Ik ben teneinde raad en kan niet meer slapen van de stress.

Met de steun van Baskuul ben ik in beroep gegaan tegen de beslissing van het OCMW. Hopelijk komt er een positief antwoord uit de bus want ik weet niet wat ik nog meer kan doen.

“Proactief handelen werkt om onderbescherming tegen te gaan en armoede te bestrijden. Dat toont de aanpak van Baskuul.”

Onderbescherming en proactief handelen

Duizenden mensen die recht hebben op een vorm van sociale bescherming nemen dat recht niet op. Zij kennen de ondersteunende maatregelen niet, raken de weg kwijt in het kluwen van regelgeving en voorzieningen of vallen uit de boot omdat de digitale drempels te groot zijn. Bovendien worden er steeds vaker voorwaarden gekoppeld aan vormen van bescherming.

Onderbescherming

Onderbescherming is de situatie voor mensen die de rechten en diensten waarop zij aanspraak kunnen maken niet realiseren. Naar schatting neemt in België 57–76% van de mensen die recht hebben op een leefloon, dit recht niet op (PAG. 42/NR. 1). Onderbescherming is dan ook een veel groter probleem dan sociale fraude waar het huidige beleid zo op focust. Uit een studie over sociale fraude bij OCMW's blijkt dat in minder dan 5% van de dossiers misbruik werd vastgesteld (PAG. 42/NR. 6). Toch leeft de perceptie dat rechthebbenden op sociale bijstand profiteurs en fraudeurs zijn.

Oorzaken van onderbescherming

Het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (PAG. 42/NR. 5) definieert factoren die onderbescherming veroorzaken. De belangrijkste redenen zijn:

Niet kennen

het recht is *niet gekend* door de persoon

Niet vragen

het recht is gekend, maar wordt *niet aangevraagd* door de persoon

Geen toegang

het recht is gekend en aangevraagd, maar de persoon *ontvangt het niet*

Niet voorstellen

een tussenpersoon *stelt het recht niet voor* aan de persoon die er recht op heeft

Uitsluiting

een proces van *uitsluiting* van sociale rechten

Onderbescherming is hardnekkig. Doordat rechten en uitkeringen aan steeds striktere voorwaarden verbonden worden, bieden ze weinig continuïteit en stabiliteit. Uit onderzoek blijkt dat Brusselaars die in bestaansonzekerheid leven vaak van socio-administratief statuut veranderen. Dit verhoogt het risico op onderbescherming. Bestaansonzekerheid wordt groter naarmate er steeds vaker overgestapt wordt van het ene preciaire statuut naar het andere (PAG. 42/NR. 5).

Proactief handelen

Het OCMW en andere diensten hebben als opdracht mensen te helpen bij het realiseren van hun sociale grondrechten. Maar rechthebbenden worden nog steeds verondersteld zelf bij diensten aan te kloppen voor hulp, en dat lukt heel wat mensen niet.

De oorzaak van het niet opnemen van rechten situeert zich niet enkel op het niveau van het individu. De verantwoordelijkheid ligt vooral bij het beleid en het OCMW. Structurele oplossingen dienen dan ook op dit niveau te worden gezocht.

Proactief handelen is een andere manier van dienstverlening. Het betekent dat dienstverleners zelf het initiatief nemen om rechthebbenden te bereiken, te informeren en hulp te bieden. Zij zetten zelf de nodige stappen zodat iedereen die recht heeft op hun diensten dit recht ook realiseert.

Proactief handelen werkt om onderbescherming tegen te gaan en armoede te bestrijden. Dat toont de aanpak van Baskuul.

PRAKTIJK

Project STEK
Baskuul

Vijf jaar 'open onthaal'

Structurele veranderingen

Vijf oorzaken van
onderbescherming

Niet kennen

Niet vragen

Geen toegang

Niet voorstellen

Uitsluiting

PRAKTIJK

Project STEK Baskuul

SAAMO Brussel ijvert samen met mensen met een recht op leefloon voor het behoud van het leefloon als een volwaardig laatste vangnet voor iedereen. Het project Baskuul informeert mensen over hun rechten en ondersteunt hen om de ongelijke machtsverhouding tussen leefloongerechtigden en OCMW's beter in balans te brengen.

Het project STEK Baskuul richtte zich op rechthebbenden op een leefloon in de 19 gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Om meer te weten te komen over de drempels in de sociale bescherming verdiepten we ons gedurende vijf jaar (2017—2022) in de materie van het OCMW. Welke drempels ervaren leefloongerechtigden als ze hulp vragen bij het OCMW? Hoe komt het dat mensen hun rechten niet kunnen realiseren?

We organiseerden wekelijks een open onthaal waar Brusselse leefloongerechtigden terecht konden met vragen over hun rechten bij het OCMW. We zochten samen uit wat hun rechten waren en ondersteunden mensen bij het realiseren van die rechten.

697 bezoekers
213 infovragen
111 mensen individueel begeleid
124 hulpvragen

Vijf jaar 'open onthaal'

De aanpak is gebaseerd op het praktijkmodel STEK/APOR. SAAMO ontwikkelde dit model voor betere sociale bescherming in de lokale basiswerkingen.

Elke dinsdag organiseerde Baskuul een open onthaal waar mensen zonder afspraak konden binnenlopen. Een veilige, informele plek waar lotgenoten elkaar konden ontmoeten bij een kop koffie. Bij de opbouwwerkers vonden ze een luisterend oor voor hun vragen over rechten en het OCMW.

Informer en ondersteunen

Mensen kwamen met **heel wat vragen** en we merkten veel onwetendheid. Tijdens het onthaal zochten we samen naar antwoorden en gaven we advies. Sommige mensen gingen daarna zelf met de informatie aan de slag, met anderen legden we een langer traject af.

Er was ook veel **nood aan ondersteuning**. Mensen wisten soms niet waar te beginnen. Anderen hadden de moed niet (meer) om eraan te beginnen of schaamden zich om hulp te vragen bij het OCMW. Met hen gingen we ook individueel

aan de slag. Op vraag van rechthebbenden stelden we mee een dossier op, zochten we contact met de maatschappelijk werker of gingen we mee naar het OCMW. We ondersteunden mensen in hun recht om gehoord te worden door het comité, en verwezen door naar juridische hulp wanneer mensen beroep wilden aantekenen tegen een beslissing van het OCMW.

In totaal kregen we **697 bezoekers** over de vloer.

We registreerden **213 infovragen over het OCMW**. We gaven informatie en verwezen mensen naar het voor hen betreffende OCMW. Mensen gingen daarna zelf aan de slag met de informatie.

We hebben **111 bezoekers langdurig individueel begeleid**. Samen ging het om **124 hulpvragen** waarvoor Baskuul actie ondernam bij het OCMW. Sommige mensen hadden meerdere dossiers lopen.

Dankzij onze proactieve aanpak, informele setting en sterk participatieve basisverhouding zijn we erin geslaagd de basisrechten van onze bezoekers mee te realiseren. Door het inzicht en de kennis die bezoekers verwierven, gingen ze sterker in hun schoenen staan en kregen ze meer

“Door het inzicht en de kennis die bezoekers verwierven, gingen ze sterker in hun schoenen staan en kregen ze meer vertrouwen.”

STEK

Een STEK verwijst naar een informele plek in de nabije omgeving waar mensen makkelijk binnenlopen voor een babbel of om bij te leren. Ze vinden er ook de weg naar het hulp- en dienstverleningsaanbod. Bezoekers en sociaal werkers denken er na over oplossingen voor betere sociale bescherming en leggen die voor aan dienstverlenende instanties en het beleid. Zo verhoogt de STEK voor meer mensen de kans om hun rechten op kwaliteitsvolle dienstverlening en voldoende inkomen te laten gelden.

Bekijk de brochure op onze website:

vertrouwen. Bijvoorbeeld om na verloop van tijd alleen naar de afspraken met het OCMW te gaan.

Structurele veranderingen

Leefloongerechtigden bevinden zich in een erg kwetsbare positie, zowel individueel als collectief. Ze kennen hun rechten niet, zijn niet georganiseerd en hebben geen spreekbuis voor structurele belangenbehartiging bij het beleid.

Het contact met de vele bezoekers heeft ons geholpen om de problematiek, uitdagingen en drempels beter te leren kennen

en begrijpen. Die kennis en ervaring zijn ook voedingsbodem voor de belangenbehartiging bij het beleid, samen met partners in het Platform GPML.

SAAMO is initiatiefnemer en trekker van het platform, een brede alliantie van armoedeorganisaties, vakbonden, beroepsverenigingen van maatschappelijk werkers en leefloongerechtigden. Het platform pleit bij de federale overheid voor minder voorwaardelijkheid en ijvert voor kwaliteitsvolle sociale begeleiding op maat van leefloongerechtigden. We zetten met het Platform GPML volop in op de federale en lokale verkiezingen in 2024.

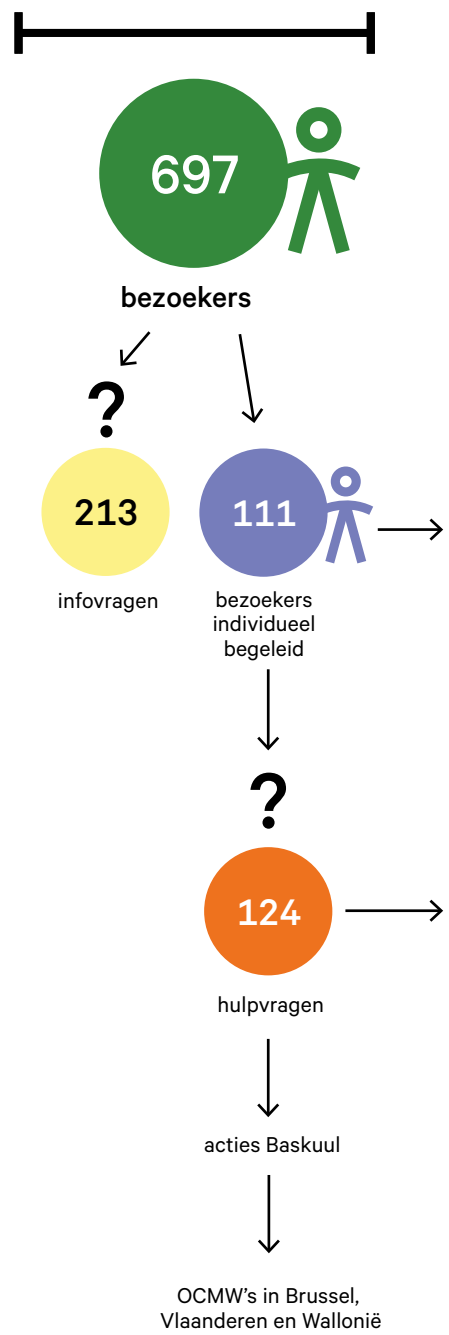

de STEK

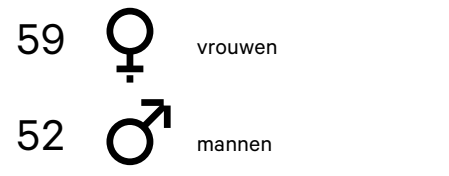
Sterke zet voor sociale bescherming
Een leidraad

SAAMO
Sociaal Arbeid
Menselijke Samenleving
sam

5 jaar 'open onthaal'

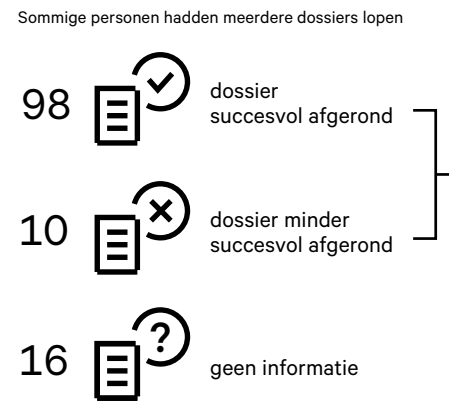
profiel

familiale situatie

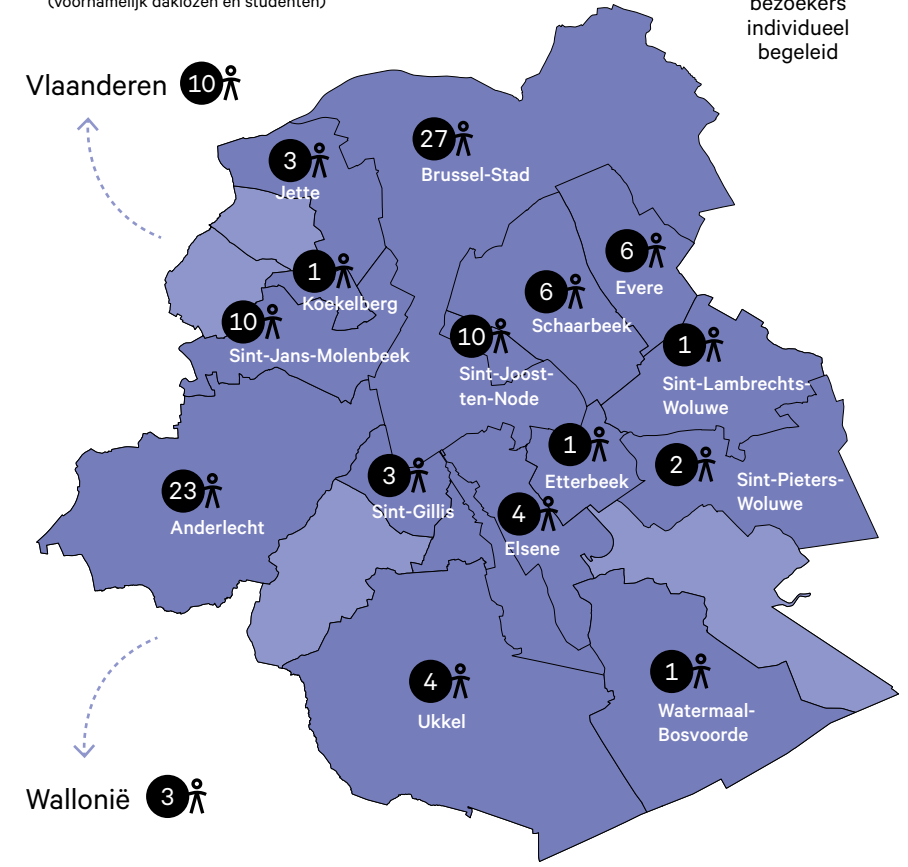

resultaat van de acties

geografisch per OCMW

- 4 personen hadden contact met meerdere OCMW's (wegens verhuis)
- 13 personen verbleven in Brussel maar vielen administratief onder een OCMW in Vlaanderen of Wallonië (voornamelijk daklozen en studenten)

111 bezoekers individueel begeleid

Vijf oorzaken van onderbescherming

Tijdens de vele gesprekken botsten we telkens weer op situaties van onderbescherming. Om allerlei redenen slaagden mensen er niet in om hun rechten te realiseren.

We zagen vaak dezelfde drempels en moeilijkheden terugkomen bij verschillende mensen. Om een duidelijker beeld te krijgen hebben we de drempels geanalyseerd aan de hand van vijf factoren die leiden tot onderbescherming. De belangrijkste struikelblokken zijn: het niet kennen, niet vragen, niet voorgesteld krijgen, geen toegang hebben en uitsluiting van rechten.

1

Niet kennen van rechten

Tijdens het onthaal merkten we dat mensen vaak twifelen of ze een beroep kunnen doen op het OCMW. Ze weten niet hoe ze een aanvraag moeten indienen of wat te doen als ze het oneens zijn met een beslissing van het OCMW. Soms speelt een taalbarrière, maar meestal zijn mensen niet op de hoogte van de bestaande hulp- en dienstverlening.

We kregen dan ook vaak de vraag om mee te gaan naar het OCMW en mensen te ondersteunen in het realiseren van hun rechten.

213

invo vragen
geregistreerd tijdens
het open onthaal

Sarah, 35 jaar, moeder van 5 kinderen.

“Mijn man is vertrokken en ik sta er helemaal alleen voor. Ik ben werkloos en moet vechten om te overleven. De aanmaningen en andere kosten stapelen zich op. Ik loop drie maanden achter met de huur en de huisbaas dreigt ermee om ons op straat te zetten. Mijn ex-man weigert om ons te steunen; we overleven dankzij de kinderbijslag. In de hoop een oplossing te vinden, ging ik naar Baskuul. Daar hoorde ik dat ik steun kon krijgen van het OCMW. Ik ben dan naar het OCMW gestapt maar het gesprek met de maatschappelijk werker verliep moeizaam. Ik begreep haar vragen niet en ik denk dat zij mij ook niet begreep. Wat moest ik doen? Ik besloot om terug te gaan naar Baskuul en te vragen of zij mij konden helpen. We bekeken samen mijn dossier en hadden contact met de maatschappelijk werker van het OCMW. Toen begreep ik eindelijk wat ik moest doen en waar ik moest op letten om geen sanctie op te lopen.”

De volgende cijfers hebben enkel betrekking op de 111 personen die individueel begeleid werden. In één dossier zaten soms meerdere drempels.

“Sommige mensen schaamden zich om hulp te vragen bij het OCMW.”

2

Niet vragen van rechten

We ontmoetten ook mensen met recht op een leefloon of een toeslag die om uiteenlopende redenen uiteindelijk besloten geen verdere stappen te ondernemen om dat recht te verwerven. Sommige mensen schaamden zich om hulp te vragen bij het OCMW. Anderen vonden de procedures te ingewikkeld, of de toeslag waar ze recht op hadden te gering.

7

personen hebben hun recht niet gevraagd

Kaya, 20 jaar, studente.

“Ik behaalde het diploma van zorgkundige en dat gaf mij zin om verder te studeren voor verpleegster. Dus schreef ik mij in voor de opleiding. Een paar dagen later word ik uitgenodigd door de maatschappelijk werker van het OCMW. Zij feliciteert mij met mijn diploma en vraagt of ik al aan het solliciteren ben. Ik vertel haar dat ik ingeschreven ben voor de opleiding verpleegkunde. ‘Dan kan het OCMW je niet meer steunen’, antwoordde ze. ‘Met je diploma zorgkunde kan je makkelijk een baan vinden. Als je je leefloon wilt behouden, dan moet je die opleiding stopzetten en je concentreren op het vinden van een job.’ Ik was er echt niet goed van toen ik dat hoorde. Dus ging ik naar Baskuul om te zien of er een oplossing was. Het OCMW heeft het recht om mijn studieproject al dan niet te steunen. Ik kan de beslissing aanvechten bij de arbeidsrechtbank of vragen om gehoord te worden door het comité. Maar dat zie ik niet zitten. Ik zal mijn plan wel trekken en alles op alles zetten om mijn studie af te maken en te overleven met studentenjobs ofzo.”

“De medewerker van Baskuul vroeg of ik een installatiepremie had gekregen van het OCMW. Ik wist zelfs niet dat zoiets bestond.”

3

Geen toegang tot rechten

Rechthebbenden slagen er soms niet in toegang te krijgen tot hun rechten of ontvangen die niet. Zij kennen hun rechten en zetten stappen om die te realiseren maar toch lukt het niet. De redenen hiervoor zijn heel uiteenlopend. Mensen kunnen de juiste dienst of de juiste persoon bij het OCMW niet bereiken, er loopt iets mis in de doorverwijzing, de procedure is zo omslachtig dat het niet lukt om ze tijdig rond te krijgen, of het lukt niet om de nodige documenten te verzamelen. Ook wordt de wettelijke termijn van 30 dagen om een beslissing te nemen niet altijd gerespecteerd door het OCMW.

98

drempels
waardoor mensen geen of moeilijk toegang kregen tot hun recht

Hugo, 27 jaar, dakloos.

“Ik ontving al drie maanden geen leefloon meer en ik kon mijn maatschappelijk werker niet bereiken. Ik heb contact opgenomen met Baskuul om me te helpen en zij hebben een afspraak kunnen regelen voor mij. Tijdens het gesprek zei mijn maatschappelijk werker dat ik niet genoeg moeite deed om een woning te vinden en al veel te lang een referentieadres had bij het OCMW. Daarom besliste het OCMW om de betalingen te blokkeren. De medewerker van Baskuul vroeg een kopie van die beslissing, maar dat was niet mogelijk. De maatschappelijk werker beloofde wel het nodige te doen om de betaling te deblokken. Aan het eind van dezelfde maand gaf hij de betaling vrij, inclusief de drie maanden achterstal. De beslissing over het blokkeren van mijn leefloon kreeg ik nooit te zien ...

4

Niet voorstellen van rechten

Mensen lopen hun rechten soms mis omdat ze niet precies weten waar ze recht op hebben. Maar ook omdat het OCMW niet spontaan rechten voorstelt aan de begunstigde. Maatschappelijk werkers leggen niet altijd de link tussen de situatie van een rechthebbende en rechten die voor die persoon interessant kunnen zijn. Als betrokkene moet je dan al zelf op de hoogte zijn van een recht en sterk in je schoenen staan om het te vragen.

24

keer
werd een recht niet voorgesteld

Walid, 24 jaar, ex-dakloze.

“Het is nu vijf maanden dat ik niet meer dakloos ben. Ik woon in een flat maar met het beetje geld dat ik overhoud aan het eind van de maand kan ik geen meubels kopen. Op een dag ging ik naar Baskuul en vertelde ik over mijn situatie. De medewerker vroeg of ik een installatiepremie had gekregen van het OCMW. Ik wist zelfs niet dat zoiets bestond. We namen contact op met mijn maatschappelijk werker die vertelde dat ik niet in aanmerking kwam omdat ik niet langer dakloos was. De medewerker van Baskuul heeft toen in een mail zorgvuldig uitgelegd dat zo'n premie een recht is en dat er wettelijk geen termijn voorzien is om de premie aan te vragen. Een paar dagen later liet de maatschappelijk werker weten dat de aanvraag werd ingediend met een positief gevolg. De premie zou aan het eind van de maand op mijn bankrekening staan!”

5

Uitsluiting van rechten

Mensen worden uitgesloten van het recht op leefloon als gevolg van een wetswijziging of een verkeerde toepassing van de wet. Uitsluiting gebeurt ook omwille van een sanctie, bijvoorbeeld voor het niet naleven van de afspraken in het GPMI. Of omdat het OCMW beslist dat de persoon geen recht (meer) heeft ook al voldoet die aan de voorwaarden.

38

keer
was er een actieve
uitsluiting of niet
respecteren van de wet

Binta, 32 jaar, moeder van een kind met Belgische nationaliteit.

“Mijn zoon en ik wonen in een kraakpand. We overleven dankzij de steun van vrienden. De vader van mijn kind helpt ons niet. De enige moeite die hij deed was zijn zoon erkennen waardoor die nu de Belgische nationaliteit heeft. Ik verblijf illegaal in België en mag dus niet werken. Daarom ben ik naar het OCMW gestapt voor hulp. Daar werd mijn aanvraag afgewezen omdat ik een illegaal verblijf heb. Ik voelde me compleet verloren, verward en wist niet wat te doen. Een vriend raadde mij aan naar Baskuul te gaan. Baskuul stelde voor dat ik beroep zou aantekenen tegen de weigering van het OCMW. Samen stelden we een dossier op dat naar een pro-deo advocaat werd gestuurd die mijn zaak verdedigde bij de arbeidsrechtbank. Drie maanden later kreeg ik een brief van de rechtbank waarin het OCMW werd bevolen mij een inkomen toe te kennen.”

“Een vriend raadde mij aan naar Baskuul te gaan.”

BELEID

Vijf concrete voorstellen

Gebruik het automatisch beslissingsadvies leefloon

Schaf het GPMI af

Stop de financiële sancties

Zet in op toekomstoriëntering

Geef eigenaarschap over het eigen leven

BELEID

Vijf concrete voorstellen

De ervaring van Baskuul is dat het leefloon voor mensen het verschil maakt tussen overleven of verzuipen. Het helpt mensen om niet in nog meer extreme armoede terecht te komen. Het OCMW is het laatste financiële vangnet voor wie op geen enkele andere manier geholpen kan worden.

Het is dan ook belangrijk om te blijven investeren in dat laatste vangnet en het ook te versterken. Volgende vijf voorstellen kunnen daartoe bijdragen.

Baskuul – Het leefloon als volwaardig laatste vangnet

1

Gebruik het automatisch beslissingsadvies leefloon

Maatschappelijk werkers vragen vaak te veel documenten op die niet altijd nodig zijn om te bewijzen dat iemand aan de voorwaarden voor een leefloon voldoet. Hulpverleners willen van bij het begin een zo volledig mogelijk dossier opstellen ter ondersteuning van de verdere begeleiding of in het kader van een GPMI. Hoewel de maatschappelijk werker via de Kruispuntbank zelf toegang heeft tot een groot deel van de documenten worden die toch opgevraagd bij de rechthebbende. Een leefloongerechtigde begrijpt niet altijd waarom bepaalde documenten worden opgevraagd. Het lukt soms niet om alle documenten te verzamelen en dat zorgt voor stress en schaamte.

Maatschappelijk werkers besteden veel tijd aan administratie in vaak verschillende systemen. Hierdoor kan een aanvraag vertraging oplopen. De grote dossierlast per maatschappelijk werker maakt dat er weinig tijd en ruimte is voor een begeleiding op maat.

VOORSTEL

Automatisch advies bij de aanvraag van een leefloon kan helpen om het administratieve werk zowel voor de maatschappelijk werker als voor de leefloongerechtigde te verminderen. Het systeem doet een beroep op de professionele inschatting van de maatschappelijk werker. Een algoritme geeft op basis van de informatie uit de Kruispuntbank een advies over toekenning van het leefloon. De maatschappelijk werker overloopt dit advies met de gegevens van de aanvrager. Als die het advies volgen komt er een fast-track toekenning van het leefloon voor drie maanden. Zo is er meer tijd voor de rest van het sociaal onderzoek en ruimte om een begeleiding op maat op te starten. Het risico dat een aanvraag blijft liggen wordt kleiner. Dit vermindert de financiële stress bij de hulpvrager en zorgt voor potentieel meer bandbreedte om andere problemen aan te pakken.

Er loopt momenteel een [onderzoek in 12 Vlaamse OCMW's](#) om dit systeem te testen.

2

Schaf het GPMI af

De voorwaarden en sancties die het GPMI koppelt aan het leefloon zorgen voor meer problemen dan oplossingen. Maatschappelijke problemen worden geïndividualiseerd en er wordt geen rekening gehouden met structurele drempels die de maatschappelijke integratie in de weg staan.

Er kan een onbeperkt aantal voorwaarden opgenomen worden in het GPMI. Dat maakt dat elk aspect van iemands leven deel kan uitmaken van het GPMI en dus onderhevig is aan controle en potentiële sancties.

Hulpverlening contractueel vastleggen is problematisch. Een contract gaat uit van gelijkwaardige partijen die de vrije keuze hebben om het contract al dan niet te ondertekenen. Maar in combinatie met het leefloon is hier geen vrije keuze. Wie niet tekent, heeft geen inkomen (meer). Het GPMI zet spanning op de relatie tussen de maatschappelijk werker en de leefloongerechtigde. Aan de ene kant is de maatschappelijk werker de persoon die controleert of de hulpvrager aan de voorwaarden voldoet en kan sanctioneren. Aan de andere kant is het ook de persoon met wie de hulpvrager een vertrouwensband moet opbouwen.

VOORSTEL

We stellen voor om het GPMI te vervangen door een begeleidingsproject, losgekoppeld van het leefloon. De leefloongerechtigde en de maatschappelijk werker bekijken samen wat de noden, verwachtingen, talenten en mogelijkheden zijn en stellen een plan op. Dit plan is de basis om op verder te bouwen. Inzetten op intensieve begeleiding loont maar vraagt veel tijd. Leefloongerechtigden zijn vragende partij voor een ondersteunende begeleiding waarin samen op zoek gegaan wordt naar wat nodig is om een menswaardig leven te leiden. En dat gaat niet enkel om financiële steun maar ook over zelfontplooiing, sport, cultuur ...

GPMI: GEÏNDIVIDUALISEERD PROJECT VOOR MAATSCHAPPELIJKE INTEGRATIE

Sinds 1 november 2016 is het GPMI verplicht voor iedereen die een leefloon aanvraagt. De federale overheid stelt dat deze maatregel toelaat dat 'personen zich duurzaam opnieuw integreren in de maatschappij en de weg naar werk terug vinden'.

Ondertussen zien tal van (middenveld)organisaties dat het GPMI zijn doel voorbij schiet.

Maatschappelijke integratie vereist een begeleidende aanpak op maat, veeleer dan controle en sancties. In de praktijk blijkt dat de voorwaarden en het risico op sancties die het GPMI-contract aan het leefloon koppelt, meer problemen veroorzaken dan oplossen. Daarom hebben wij ons als SAAMO verenigd in een brede alliantie van partners, die over de taalgrens heen, zowel armoedebestrijdingsorganisaties en vakbonden telt maar ook beroepsverenigingen van maatschappelijk werkers in OCMW's en leefloongerechtigden zelf. Het doel is om samen antwoorden te bieden op de stijgende voorwaardelijkheid en sociale bescherming te vrijwaren als laatste vangnet.

Dossier 'Schaf het GPMI af, investeer in kwaliteitsvolle sociale bescherming' (Platformtekst, 4/10/2021)

Lees de tekst op onze website:

3

Stop de financiële sancties

Het leefloon is het laatste financiële vangnet in ons sociaal bestel. Mensen die hier een beroep op doen zitten op hun tandvlees. Als daar nog eens een financiële sanctie bovenop komt, is de impact enorm. De leefloongerechtigden die we begeleiden hadden na een sanctie nog meer schulden en riskeerden uit hun huis gezet te worden. In zulke omstandigheden is het onmogelijk om nog in het onderhoud van levensbehoeften te voorzien, laat staan een menswaardig leven te leiden. De bandbreedte (mentale ruimte) om te werken aan maatschappelijke integratie is nog smaller. Financiële sancties hebben een averechts effect en maken situaties die al schrijnend waren alleen maar erger.

VOORSTEL

We pleiten voor de afschaffing van financiële sancties en om meer in te zetten op ondersteunende begeleiding aangepast aan het ritme van de mensen zelf.

Het bestrijden van schaarste zorgt voor meer bandbreedte. En meer bandbreedte zorgt voor slimme beslissingen, meer tijd voor de opvoeding van de kinderen, lagere zorgkosten, productievere werknemers. Op langere termijn is dit voordeliger voor de leefloongerechtigden en voor de samenleving.

4

Zet in op toekomstoriëntering

Het OCMW zet in op maatschappelijke integratie en wil een springplank zijn voor leefloongerechtigden. Maatschappelijke integratie gebeurt via tewerkstelling (Artikel 60) of een leefloon. Tijdens onze begeleiding hebben we gemerkt dat leefloongerechtigden op alles 'ja' zeggen uit angst om geen leefloon te krijgen. Op vraag van de maatschappelijk werker zetten ze bijvoorbeeld hun studies stop. Terwijl studeren net een opstap kan zijn naar duurzame maatschappelijke integratie. Of ze zetten te snel de stap naar een Artikel 60 terwijl ze er fysiek of mentaal nog niet klaar voor zijn. Als het arbeidscontract dan vroegtijdig wordt stopgezet valt die persoon zonder inkomen.

VOORSTEL

We pleiten ervoor om de toekenning van het leefloon los te koppelen van de professionele inschakeling. Geef mensen eerst financiële zekerheid en ga dan het gesprek over toekomstoriëntering aan. Dit kan door 'werkbaarheid' uit de voorwaarden van het GPMI te halen en in het begeleidingsproject te steken.

“Geef mensen eerst financiële zekerheid en ga dan het gesprek over toekomstoriëntering aan.”

“We pleiten ervoor dat elke leefloongerechtigde zelf kan beslissen welke talenten hij of zij wil benutten en verder ontwikkelen.”

5

Geef eigenaarschap over het eigen leven

Een menswaardig leven leiden betekent ook dat je iets te zeggen hebt over de richting die je uit wil met je leven. We merkten dat veel mensen het gevoel hebben dat ze niets meer te zeggen hebben over hun eigen leven. Naar het OCMW stappen met een hulpvraag is voor veel mensen nog altijd een grote stap die gepaard gaat met schaamte, verlies van controle, het gevoel het niet meer aan te kunnen. Ze moeten hun hele leven op tafel leggen, alle mislukkingen en moeilijkheden. Ze rekenen op financiële steun en begeleiding van het OCMW om hun leven weer op de rails te krijgen. Maar dat betekent nog niet dat ze niets meer te zeggen willen hebben over hun eigen leven.

VOORSTEL

We ijveren voor maatschappelijke integratie waarbij rekening wordt gehouden met talenten van mensen. We pleiten ervoor dat elke leefloongerechtigde zelf kan beslissen welke talenten hij of zij wil benutten en verder ontwikkelen. Daarvoor bestaat een waaier aan mogelijkheden.

Maatschappelijk werkers zijn bekwaam om kwaliteitsvolle ondersteunende begeleiding te bieden en leefloongerechtigden zijn bekwaam om zelf beslissingen te nemen als het over hun eigen leven gaat. We moeten daar als samenleving vertrouwen in hebben. Een goede ondersteunende begeleiding neemt de tijd en de ruimte die nodig is. De begeleiding is gebaseerd op wederzijds vertrouwen en aangepast aan de noden en talenten van de rechthebbende. Maar bovenal respecteert ze elke persoon als mens en als eigenaar van z'n eigen leven.

BIBLIOGRAFIE

- 1 - Bouckaert, N. & Schokkaert, E. (2011). *Een eerste berekening van non take-up gedrag bij leefloon*. Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid, vol 53, nr 4, 603-627
- 2 - Bregman, R. (2013). *Waarom arme mensen domme dingen doen*. De Correspondent, 17 december 2013
- 3 - De Wilde, M., Van Lancker, W. (2022). *Onderzoeksrapport Automatisch beslissingsadvies leefloon? Een verkennende studie in 12 Vlaamse Steden*. Leuven: Centre for Sociological Research, KU Leuven.
- 4 - Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad (2022). *Welzijnsbarometer 2021*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie
- 5 - Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad (2017). *Inzichten in non take-up van de sociale rechten en in sociale onderbescherming in het Brussels Gewest. Thematisch katern Armoederapport van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2016*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie
- 6 - POD Maatschappelijke Integratie (2013). *Studie met betrekking tot sociale fraude bij OCMW's*. Eindrapport (december 2013)

PROJECT BASKUUL

We bundelden nog meer praktijkkennis in de infobrochure 'Je rechten bij het OCMW'. Een leidraad voor wie een beroep doet op het OCMW en voor sociaal werkers die rechthebbenden willen ondersteunen.

Bekijk de infobrochure 'Je rechten bij het OCMW' op onze website:

OVER SAAMO

Opbouwwerkers van SAAMO brengen mensen in een maatschappelijk kwetsbare positie samen en werken met hen aan concrete oplossingen. Ze doen dat met innovatief projectwerk en geëngageerd buurtwerk. Ze ontwikkelen modellen, geven een aanzet voor verbeteringen in beleid en regelgeving en bouwen aan publieke bewustwording. Partnerschappen met overheden, andere middenveldorganisaties en private spelers zijn daarbij cruciaal. Zo bouwt SAAMO over heel Vlaanderen en Brussel aan een samenleving waarin er plaats is voor iedereen.

SAAMO samen
uitsluiting
aanpakken